

Майбутні виклики, які стоять перед богослов'ям в Україні

1. Вступ
2. Віднайдення своєї особистості. (Фундаментальне богослов'я – антропологія).
3. Суспільна еклезіологія. (Догматичне богослов'я).
4. Визнання ерархії цінностей в Божому Тілі. (Моральне богослов'я).
5. Діалог із інакодумаючими християнами. (Екуменічне богослов'я).
6. Діалог із юдаїзмом. (Богослов'я юдаїзму).
7. Патріархат Української Греко-Католицької Церкви.
8. Нові форми богословської праці і практики.
9. Переглянути симфонію взаємовідносин Церкви і суспільства. (Пасторальне богослов'я).
10. Заключення.

1. Вступ

Богослов'я в Україні переживає новий період своєї тисячолітньої історії. Він характеризується прагненням молодішої генерації українських богословів відшукати нові ідеї, що окреслюють сучасні течії, які є в Україні, надаючи їм богословський зміст. Оскільки ці ідеї народжуються в особистому і спільнотному спілкуванні із Богом і є плодом Його дії в Церкві, про них можна говорити як про відродження богословської думки. Крім цього, це не змінює іншого виміру богослов'я – як точної науки. Науковець-богослов повинен повернути питання Бога в академічний дискурс, що, на сьогодні, є одним з його першочергових завдань. Щоденні турботи пересічної людини повинні турбувати науковця-богослова, особливо в перспективі теперішнього розвитку науки, коли наука для науки, а не для людини, через що вона втрачає ті певні етичні границі щодо свого розвитку. В такому випадку богослов повинен нагадати через свою працю, що плоди людського розуму повинні служити саме для добра людини, тобто повернути до цих питань Бога, Його дії в щоденному людському житті. Це має входити до сфери академічного дискурсу. Праця богослова має підносити загальний рівень релігійної освіти в суспільстві. А це дуже важливо, щоби зредукувати, по-перше, різні конфлікти, які існують серед людей, навіть віруючих, бо завжди є певна спокуса змішувати свою віру з різними позацерковними впливами, зокрема, націоналістичними тощо.

На жаль нерозуміння суті богослов'я, як повноцінної науки, залишається істотною проблемою в Україні, як в суспільній думці, так і в університетському середовищі, чи в чиновницьких колах. Цей чинник походить не стільки з причини відсутності бачення богослов'я як науки, скільки через існування в ній сасгит, що перешкоджає. Крім цього, в окремих церковних колах існує певне відокремлене трактування богослов'я, яке, дійсно, підходить під оцінку тих, які кваліфікують богослов'я, як внутрішню справу релігійної громади для виховання «майбутніх пропагандистів культу». У цій ділянці потрібно ще великої і серйозної праці як у суспільно-державницьких, так і в церковних колах, щоб поняття «богослов'я» скрізь мало однозначне розуміння і трактування. Своєю науковою працею богослови першими покликані прокладати борозну в суспільній свідомості, яка не підпадає під різні крайнощі.

З перспективи вірного Української Греко-Католицької Церкви майбутні виклики богослов'я є такими:

2. Віднайдення своєї особистості. (Фундаментальне богослов'я – антропологія).

Після упадку Радянського Союзу і пропагованого типу людини із комуністичною моралю, яку ця державна система старалася утворити, українське суспільство терпить антропологічну кризу, що є наслідком пошуку нових норм життя¹. Живемо в часі коли настала кристалізація криптосовєтської (прихованосовєтської) людини, яка культивує і пропагує ностальгію за відносно безтурботними часами Союзу. Однією з причин цього є те, що Україна прийшла до незалежності із відносно малим прошарком еліти. Одна частина еліти, – гуманітарна і надзвичайно советизована, не була готовою до провадження суспільними течіями і державою; друга – дисидентська, уважала, що їм належить участь у владі, бо вона зробила правильний вибір ще у період комунізму. Псевдоеліта, яка залишилася, це той тип «інтелігента», якого Хрущов назвав «автоматниками партії». Іван Дзюба пише про них так: «Замість орієнтувати молодь на навчання у майстрів, виховувати з неї спадкоємців культурної традиції, її використовували для уривання цієї традиції, для підміни майстрів»². Був «підірваний біологічний та інтелектуальний потенціал нації», «спотворивши її соціопсихіку масованою ін'єкцією страху і сервілізму»³. Здобуття Україною політичної незалежності, зумовило багато більше свободи, і показало «негативні якості» людини, які перед тим заховувалися: «егоїзм, корумпованість, здирництво, продажність, безвідповідальність, зажерливість, хамство, розперзаність...»⁴.

Велика надія покладалася на Церкву, на те що саме вона буде сприяти віднайденню особистості людини і суспільства. Церква, незважаючи на постійні переслідування, залишається значною потугою, яка хоч і має свої проблеми, пов'язані із тим же «людським елементом», однак їй легше діяти від інших людських структур, навіть академічних, задля обожествлення через участь в Святих Таїнствах. На думку багатьох, хребет в ній залишився неушкодженим. В тому сенсі вона залишається великою силою, маючи величезні ресурси і духовні і інтелектуальні для формування нової еліти, яка зможе поступово протистояти криптосовєтизму, який заповонив голови як індивідуумів, так і певних суспільних груп.

3. Суспільна еклезіологія. (Догматичне богослов'я).

Всупереч «знекорінености – емоційної, культурної, світоглядної» і того, що «в суспільстві правда, справедливість, елементарні етичні норми не є вищими цінностями»⁵, величезна кількість людей знаходить свою модель життя в християнських Церквах і християнській моралі. Однак в них все ж таки залишається підсвідоме відчуття того, що виняткове право на розмежування сфери впливу зовнішнього і внутрішнього життя людини має держава, а не Церква. Ця «негативна еманация, яка пронизує всю сферу культури»⁶ пропагує ідею того, що не людина, не Церква, а держава залишається, наприклад, відповідальною за визначення людської моралі, за родинне щастя, за виховання дітей, за розмежування між добром і злом. Тому колективні індивідуалізми дозволяють собі на різного роду «раціональні ревізії та інтелектуальні маніпуляції».

¹ Шевчук Святослав, свящ., *Аналіз конкретних обставин життя українців (греко-католиків) на тлі моралі піпінського світу*, в: Документи Патріаршого Собору Української Греко-Католицької Церкви, Львів, 2002, с. 56-57.

² Дзюба Іван, *Пастка: 30 років зі Сталіним, 50 років без Сталіна*, Київ, 2003, с. 125.

³ Там же, с. 124.

⁴ Там же, с. 126.

⁵ Там же, с. 127.

⁶ Там же.

Описаний стан справ вимагає поживлення суспільної еклезіології, що є чимось більшим ніж тільки впровадженням соціальної доктрини Церкви. Образно кажучи, ми маємо справу із затемненими іконами, які багато кому нічого не промовляють. У суспільстві блокуються автентичне розуміння християнства, яке дозволяє приєднуватися до Ісуса Христа, який єдиний торкається до небес і тим самим нас обожествлює. Завдання «суспільної еклезіології» – це епістимологічно представляти Його Світло. Священик доктор Святослав Шевчук на III сесії Партіаршого Собору УГКЦ констатував: «необхідно зробити все для того, щоб Христова Церква, як носій єдиного Джерела відродження народу, взяла на себе відповідальність евангелізації і християнізації тої культури, тобто справжнього оздоровлення та відродження того зраненого суспільства у світлі Христової Правди». «Суспільна еклезіологія» – це наука, яка реалізує принцип, де «спочатку відроджуються самі члени Христового Тіла, які відтак стають здатними донести до кожного той скарб, який носять у собі», що й роблять⁷.

З іншої сторони, новітні технології, засоби теле-комунікацій, мас-медіа, є надзвичайно ефективними інструментами в богословському діалозі. Завданням богословів – не боятись їх використовувати, а запроваджувати світло Христове у цей надзвичайно потужний засіб людського міжперсонального спілкування. Відповідально реагуючи на виклики сучасності, представляючи моральну оцінку Церкви різних, навіть, проблемних питань, необхідно виробити відповідні форми, поняття, категорії, якими можна би було оперувати у світі, а також дати людям можливість відшукати місце для своєї духовної ніші. А це не може робитися без діалогу: з одного боку, діалог з Богом, в якому правдивий богослов постає через спілкування з Богом, але цей момент є недостатнім, тому, з другого боку, повинен враховуватися ще інший вимір – горизонтальний, тобто необхідність спілкування між людьми, чи спілкування з людьми. Іншими словами, богослов має вийти у широкі суспільні маси, достосовуючи свій діалог з Богом до різних людей, пропонуючи їм свої ідеї чи концепції. Така духовна розмова богослова, яка відбувається і у вертикальному вимірі з Богом, і в горизонтальному – із суспільством, може принести практичний результат для людей.

Мас-медіа також можуть слугувати засобом для виявлення «юродивих» думок щодо суспільних негативів. Вони повинні бути присутніми скрізь як поширювачі інформації, хоча першочергово слід здійснювати пошук інтерперсонального діалогу у різних вимірах суспільного життя. Як не можливою є сповідь по інтернету, так само не можливим є за допомогою цього засобу комунікацій творити громаду, яка носила б щоденні тягарі одні одних. Це означає, що оптимальним є коли люди сходяться і спільно богословствують, а як додаток, користуються електронними носіями інформації та базами даних. Інформація ефективно допомагає тоді, коли вже всередині людини, яка роздумує про Боже на основі інтерперсонального досвіду, є живий стимул, який дозволяє вбачати в іншому людину – носій ікони Ісуса Христа. Покликавши людину до життя в цей світ, Бог має якусь надію і сподівання на неї. Гріх нарікати на те, що «колись було добре», чи «там буде краще» – все є таким, яким воно повинно бути. Існує місія (план), яку кожна людина має зреалізувати і її завданням є вміти побачити і пізнати цей Божий план. Він є статичний, не такий, що придуманий вчора, не накинута новими віяннями – чи то Інтернетом, чи іншими спокусами. Завданням людини є спокійно відчитати той світ, відчуту ситуацію і як слід

⁷ Шевчук Святослав, свящ., *Аналіз конкретних обставин життя українців*, с. 65-66.

повестися. В тому розумінні богослов є той, хто мав би дати можливість людині відчути своє місце у Всесвіті і відчитати план Божий, який для неї визначений.

4. Визнання єрархії цінностей в Божому Тілі. (Моральне богослов'я).

В сьогоднішньому криптирадянському суспільстві людина переважно є сама для себе орієнтиром. Для неї практично немає авторитетів на основі яких вона будувала б собі власний світогляд та допомагала іншим це зробити. А оскільки відсутня стабільність то це означає, що хто у відповідний момент знайде ключове сентиментальне слово до серця людини, той її зробить «своєю». Немає чіткого визнання власного коріння, яке б означало певне зобов'язання до Божого суспільства. Немає Божого Тіла, яке б переходило через людину. Натомість в багатьох випадках є людина, яка інтерпретує і творить свою нікому непідлеглу «церкву», котру ототожнює із Божим Тілом. Тоді людина із своїми примхами і неприродними пристрастями стає єдиним ключем до Божого об'явлення, внаслідок того змінити щось у Божому Законі стає легким, бо це залежить тільки від людини чи групи людей. Сьогодні бракує відданості Божому Закону, тай, власне, Богові, моральної постави Йому служити. Таким чином, порушена основна єрархія цінностей. Немає Божого підходу до Божого Євангелія. Священик Яків Кротов про це так говорить: вибрали «не Євангелію, а церковний Устав, тому що Євангелія їм не підходить, бо там просять «підстав щоку», а вони того не люблять», замінили «Капітал» Маркса Типіконом»⁸.

Ален Безансон стверджує, що міжнародний комуністичний рух тепер «певною мірою замінила... державна Російська православна церква»⁹. В Церквах справи ідентичності, дуже часто замінюють першопланові сотеріоголічні потреби. Елементи ідентичності переходять в ексклюзивізми, які закривають проповідь первісних євангельських істин. Патріарх Любомир (Гузар) пише: «Нікому не вдалося виміряти глибини тієї травми, яку нанесли християнському почуттю полемічні форми богословствування та прозелітичні методи душпастирювання... На сьогодні жодна з українських Церков не може вважати себе вільною від відповідальності за ці духовні втрати»¹⁰.

5. Діалог із інакодумаючими християнами. (Екуменічне богослов'я).

Інакодумство не цілком сприймається суспільством. Йому приписуються ворожі наміри, інструменталізованість в руках чужих сил з метою знищення українського суспільства і підпорядкування окремих «людей-гвинтиків» іншому державоутворенню. В очах багатьох греко-католиків, щоб бути інтегрованою в суспільство людиною слід бути українцем-греко-католиком. Для інших така формула вимагає бути не-православним Російської Православної Церкви. Воно легко прививається в народі, чим закриває Божий світ перед ним. Таке мислення розкриває патріарх Любомир, пишучи: «Кожна конфесійна гілка Київської Церкви, історично близька до одного з християнських центрів, не мусить втрачати свої освячені часом конфесійні зв'язки»¹¹. Ось це і є напрямком праці для богословів: заохочувати і самому вчитися із своїх та інших зв'язків конфесійних гілок Київської Церкви із власними духовними та юрисдикційними центрами, так щоб ті зв'язки поширити на всю

⁸ Кротов Яків, свящ., *Інтерв'ю*, в: RISU, <http://www.risu.org.ua/ukr/religion.and.society/interview/krotov/>

⁹ Літич Марія, *Єдність у розколі. Християнський діалог для багатьох залишається "німим"*, в: "Україна молода", 7 квітня 2004.

¹⁰ Любомир (Гузар), патріарх, *Один Божий народ у краї на Київських горах. Слово Блаженнішого Любомира, митрополита Києво-Галицької митрополії Української Греко-Католицької Церкви, з нагоди започаткування повернення осідку митрополита до Києва*, в: RISU, <http://www.risu.org.ua/ukr/news/article;904/>

¹¹ Там же.

Київську Церкву і щоб вони мали всестороннє культурне і світоглядне збагачення. У цьому для УГКЦ існує додаткове завдання, яке полягає в тому, щоб вміло використовуючи свої столітні контакти із християнською Європою створити атмосферу взаємодовіри між різними суспільствами. Хоч «мислити про єдність Київської Церкви означає не відмовлятися від скарбу сопричастя з різними християнськими центрами», але для цього потрібно «усім гілкам Київської Церкви позбутися залишків так званого «уніатського» мислення, що проявляється у твердженні про неминучу необхідність підпорядкування Київської Церкви іншим Помісним Церквам – чи то Сходу, чи Заходу»¹².

6. Діалог із юдаїзмом. (Богослов'я юдаїзму).

Бракує глибшого діалогу із юдаїзмом. Значна частина богослов'я юдаїзму у формі хасидизму формувалася на теренах Галичини і Поділля. Частина з них, після єврейського голокосту, перенеслася до США. Оскільки ця традиція народилася на українських землях, вона дарує багатий ґрунт для роздумів і для протиставлення із нашим християнським досвідом. І у цьому теж потрібно знаходити елементи виклику для Церкви. Використовуючи богословську літературу не-українських авторів (російських, грецьких чи польських), отримуємо, переважно, грецьке дуалістичне сприйняття, коли в людині розділяють дух, душу і тіло. Натомість, юдейська культура показує нам цілісний, інтегральний образ людини та єдиний образ Бога.

7. Патріархат Української Греко-Католицької Церкви.

Це питання стосується не тільки УГКЦ як конфесійної церковної одиниці, яка перебуває у сопричасті з Римським Апостольським Престолом, але УГКЦ як частини розділеної Київської Церкви, Володимирівського Хрещення. Київська Церква¹³ глибоко вкорінена в минулому і має поважні перспективи в майбутньому. На цьому наголошував Римський Архиєрей Іван Павло II: «Видіння, яке мав апостол, стосується не тільки вашого минулого; воно спрямоване також і в майбутність країни». Оскільки, як продовжує патріарх Любомир: «Нове саяво слави Божої... може і повинно променіти з єдиної Київської Церкви»¹⁴. Для цього потрібно, щоб «в майбутньому українські християни досягнули спільного бачення своєї церковної історії»¹⁵. Історичне минуле та його викрєвлена інтерпретація в багатьох випадках не дозволяє нинішнім християнам жити автентичним життям. У проведених історичних розвідках ще надто мало чи радше скажемо зовсім не описані власні втрати кожної із Церков із причини їхнього розподілу на різні юрисдикції. Патріарх Любомир пише: «В минулі «ексклюзивістські» епохи приналежність конфесійних гілок Київської Церкви до різних християнських центрів призводила до значних втрат у духовних та інституційних виявах кийвського благочестя»¹⁶. Це, з боку УГКЦ та її богословів, вимагає після історичного опрацювання і усвідомлення фактів, збалансувати своє

¹² Там же.

¹³ Поняття «Київська Церква» відповідає східному склезіологічному поняттю, яке називає Церкву від єпископського першопрестолу, як напр. Єрусалимська, Александрійська, Римська. Також називають так патріархати: Константинопільський, Московський. Нині «Київська Церква» в Україні – це УПЦ (МП), УГКЦ, УПЦ КП, УАПЦ. Вони всі походять від однієї Київської митрополії і бачать в ній свою Церковну повноту.

¹⁴ Любомир (Гузар), патріарх, *Один Божий народ у краї на Київських горах. Слово Блаженнішого Любомира, митрополита Києво-Галицької митрополії Української Греко-Католицької Церкви, з нагоди започаткування повернення осідку митрополита до Києва*, в: RISU, <http://www.risu.org.ua/ukr/news/article;904/>.

¹⁵ Там же.

¹⁶ Там же.

церковне мислення від виключного і постійного діалогу із Церквами Заходу до нарощування інституційної співпраці із Церквами Сходу.

Після того як у 2002 році на Третій сесії Патріаршого Собору УГКЦ було одностайно прийняте рішення щодо права патріаршої гідності Української Греко-Католицької Церкви¹⁷ і скеровано прохання до Римського Архиерея поблагословити довершення Східною Церквою своєї ерархічної структури, Синод Єпископів також одностайно його підтримав. Така дозрілість Церкви сьогодні вимагає опрацьовувати моделі стосунків між Церквами. Для цього потрібно зробити наступні кроки, які продиктували б нову модель удосконаленого Кодексу Канонів Східних Церков. Тоді всередині Католицької Церкви відносини з та між Східними Церквами були б такими, якими вони передбачаються в майбутньому з конфесійно «православними». Оскільки необхідним є, щоб нинішні конфесійно православні християни бачили живий приклад стосунків Церков, так як вони повинні бути в новій інтерпретації Петрового служіння Єдності Церков. Потрібно вже нині піднести рівень довіри між Католицькими Церквами, щоб серед них настала можливість повного вияву своєї церковності, без обов'язкового у таких випадках позитивного втручання Римського Престолу. В такому напрямку різноманітні церковні та богословські зусилля конфесійно православних Київських християн є позитивні для УГКЦ і є «ознаками важливого процесу, характерного для всіх гілок Київської Церкви, що діють на території України»¹⁸.

8. Нові форми богословської праці і практики.

До богослов'я варто залучати різні гуманітарні науки. Зокрема в екуменізмі потрібно шукати нових схем, які б перейшли від нинішнього ««еккуменізму ультиматумів» до партнерського діалогу»¹⁹. Дотеперішні «відносини позначені інерцією прив'язання до схем і моделей минулого, які окреслювали «сфери впливу»»²⁰. «Нинішні особливості української церковної ситуації слід трактувати не як порушення єдиного можливого міжцерковного порядку, а як процеси, детерміновані природним розвитком українських Церков»²¹. Для цього потрібно вміти вислухати всі зацікавлені сторони без «таврування» когось чи зверхнього повчання. Цьому можна навчитися із «досвіду сучасної цивілізації у сфері залагодження конфліктів»²². «На зміну монопольним спробам вирішити проблему єдиної помісної Церкви в Україні на користь якоїсь однієї з конфесій має прийти об'єднання зусиль усієї християнської спільноти. Цивілізоване вирішення долі Київської Церкви може стати справжньою «лабораторією екуменізму» (Іван Павло II), позбавленою ультимативності й сповненою духом співпраці та партнерства»²³.

В такому новому ключі у Ватикані може відбутися, наприклад, Генеральний Собор Римо-Католицької Церкви, а Вселенський Собор, можливо, деінде. Має настати у вселенському розумі Церков розуміння того, що є різниця між вселенським представництвом всередині сопричастя Церков Римського Престолу і вселенським представництвом Церков, в яких, згідно з II Ватиканським Собором, існують спасаючі елементи Єдиної Христової Католицької і Православної Церкви.

¹⁷ Документи Патріаршого Собору Української Греко-Католицької Церкви, Львів, 2002, с. 222-223.

¹⁸ Любомир (Гузар), патріарх, *Один Божий народ у краї на Київських горах*.

¹⁹ Там же.

²⁰ Там же.

²¹ Там же.

²² Там же.

²³ Там же.

9. Переглянути симфонію взаємовідносин Церкви і суспільства. (Пасторальне богослов'я).

Блаженніший патріарх Любомир пише, що потрібно «чітко визначити як відмінності, так і сфери співдії (симфонії) Церкви і Держави в служінні українському Божому Народові». У свою чергу, прот. Іван Гаваньо говорить, що ««Знаком часу» для Київської Церкви можна назвати і всезростаюче бажання людей чути голос Церкви і прагнення знати християнську оцінку подій»²⁴. Для того богослов'я повинно знайти відповідну мову висловлювання, в спосіб, наприклад, яким це робить сучасна культура. Потрібно «не протиставляти новим сучасним явищам культури», а натомість «богословсько входити в культуру ... позитивним шляхом»²⁵. «Основним поняттям, яке визнає сучасна культура, є поняття «громадянського суспільства». Об'єднуючим принципом плюралістичного суспільства на даний час є «загальнолюдські цінності». Наше ставлення до гуманістичних цінностей має бути богословським і адекватним. Гуманізація світу у світлі загальнолюдських цінностей однозначно є фактором піднесення людської культури. Ми можемо запропонувати гуманізацію у Бозі»²⁶.

Сучасний стан богослов'я є недостатньо пастирським і пробує висвітлювати західні академічні зразки. Але є небезпека, що це не буде мати пастирського виміру і наслідку. Коли Отці Церкви творили, вони робили це для пастирських потреб. «Через парафію Церква неначе втілюється в місцеву культуру. При цьому дана культура стає християнською за духом, а християнство виражається у культурних, а значить, і суспільних формах»²⁷. «Вплив Церкви на суспільство здійснюється не через зовнішні чинники..., а з середини, через пробудження совісті у відродженому дусі»²⁸. «Богословське розуміння дозволить дати автентично-християнську відповідь на існуючі проблеми і тим збагатить суспільний пошук»²⁹.

Богослов'ю також потрібно подолати клерикальний ексклюзивізм. Священики в більшості випадків бачать себе як «сіль землі», а Божий Народ – це інертна маса – наповнювач, якою треба керувати. Апріорне знання потреб мирян не приймаються до розгляду. Священики не питають в мирян поради щодо пастирських не догматичних питань. Щодо літургійних практик священики назагал не орієнтуються на потреби мирян, а на власні уявлення, не намагаючись долучити якусь цікаву і корисну духовну практику.

Насамперед це стосується літургійних коментарів, коли йдеться про роз'яснення перебігу Літургії і наголошення на її ключових моментах. Таким чином закарбовується в пам'яті присутніх, що і як робити в той чи інший момент під час Літургії, щоб вона була для них не лише магічним явищем, а дійством до якого вповні залучалася вся людина. При цьому слід вміти академічні знання «переживати» у Літургії. Тому наголошуємо, що богослов'я повинно вміти одягати літургійні шати. Часто воно орієнтується на старі катехитичні штампи, які поширювалися ще до II Ватиканського Собору. У літургії, текстах і жестах ми можемо знайти багато богословських скарбів для практичної катехизи. В такому

²⁴ Гаваньо Іван, прот., *Богословський вимір соціального життя*, в: Документи Патріаршого Собору Української Греко-Католицької Церкви, Львів, 2002, с. 52.

²⁵ Там же, с. 53.

²⁶ Там же, с. 54.

²⁷ Там же, с. 51.

²⁸ Там же, с. 50.

²⁹ Бендик Мирон, митр. прот., *Богословський вимір соціального життя як відображення догмату про Пресвяту Трійцю*, в: Документи Патріаршого Собору Української Греко-Католицької Церкви, Львів, 2002, с. 48.

напрямку формується громада, яка спільно переживає Слово. Слово не як інформація для роздумів, а Слово як Життя.

10. Заклочення.

Погляд на окремі майбутні виклики богослов'я в Україні відображає перспективну динаміку розвитку цієї наукової дисципліни в Київській Церкві. Надзвичайно важливим є те, що цей розвиток богослов'я відбуватиметься у всезростаючому екуменічному діалозі, і тому принесе Вселенській Церкві нові погляди на Боже діяння і на Церкву в цілому. Якщо говорити, наприклад, про просвітницьке завдання богослов'я, то тут основною проблема полягає в тому: чи заговорять богослови зрозумілою для криптосовітського суспільства мовою, чи богослов'я і надалі залишатиметься наукою для невеликого кола спеціалістів? Однак, віримо, що майбутність богослов'я в Україні – екуменічне і суспільне.

Михайло Димид, митрофорний протопресвітер, генеральний секретар Патріаршого Собору УГКЦ, канцлер Львівської Архиепархії УГКЦ, доктор східного церковного права, викладач богослов'я, співзасновник і перший ректор відновленої Львівської Богословської Академії (сьогодні – Український Католицький Університет), засновник «Радіо Воскресіння» в Україні, засновник «Агенції Релігійної Інформації», засновник і директор Інституту Церковного Права Львівської Богословської Академії, голова Українського Богословського Наукового Товариства.